

DOI:10.35774/app2020.04.061
УДК 343.37

Ольга Ніпіаліді,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
кримінального права та процесу і
правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9962-2939>

ПРОФІЛАКТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ

Досліджено сучасний стан економічної злочинності на підставі аналізу кількісних та якісних показників. Проаналізовано зміни у детермінаційному комплексі економічної злочинності в Україні за останні роки. Зроблено спробу визначити основні чинники економічної злочинності, причини її поширення та можливі шляхи попередження і подолання такого виду злочинності.

Ключові слова: економічна злочинність, тенденції, кількісні та якісні показники, безпека, детермінанти, протидія.

Ніпіаліди О.

Профилактика экономической преступности как важное направление деятельности правоохранительных органов: состояние, тенденции, проблемы

Исследовано современное состояние экономической преступности на основании анализа количественных и качественных показателей. Проанализированы изменения в детерминационном комплексе экономической преступности в Украине за последние годы. Сделана попытка определить основные факторы экономической преступности, причины ее распространения и возможные пути предупреждения и преодоления такого вида преступления.

Ключевые слова: экономическая преступность, тенденции, количественные и качественные показатели, опасность, детерминанты, противодействие.

Nipialidi O.

Prevention of economic crime as an important area of law enforcement authorities: state, trends, problems

The article examines the current state of economic crime on the basis of analysis of quantitative and qualitative indicators. The society of sustainable development to which Ukraine aspires is not possible without significant qualitative institutional changes in the political, legal, social and cultural, and especially economic spheres. Weakness and dysfunction of state institutions involved in the regulation and control of economic activity, provoked a significant surge in criminal redistribution and misappropriation of capital and resources, the spread and strengthening of bribery-sale relationship in public and private spheres, the formation of power-clan and corporate criminal communities of organized type.

Combined with the manual management of law enforcement and judicial system, criminal and shady financial transactions were profitable kind of business and way of life for owners and managers of many businesses, which inevitably affected the state's economy and, consequently, the social sphere and led to an extreme degree of social tension and crisis of social institutions. Criminalization has affected almost all sectors of the economy: the banking sector, budget sphere, the fuel and energy sector, construction, land relations and corruption have become a link between them and the government.

Analysing the current quantitative and qualitative indicators of economic crime in recent years, we came to the conclusion that in Ukraine there are negative trends in the prevention and combating of economic crimes. Although, according to official statistics, the share of economic crimes in the structure of crime in our country is only 6%, direct and indirect losses from them amount to billions of hryvnias annually.

The state's European integration course, economic reforms and financial support of international organizations aimed at bringing the state economy out of crisis and improving the investment climate can be offset in the absence of a stable state institutional mechanism to combat economic crime, so the issue of prevention and prophylaxis of economic

crime is and will remain extremely important.

Keywords: *economic crime, tendencies, quantitative and qualitative indicators, danger, determinants, counteraction.*

Постановка проблеми. Суспільство сталого розвитку, до якого прагне Україна, неможливе без суттєвих якісних інституційних змін у політичній, правовій, соціально-культурній, а особливо економічній сферах. Слабкість та дисфункціональність державних інституцій, що беруть участь у регулюванні та контролі господарської діяльності, спровокували значний сплеск злочинного перерозподілу та присвоєння капіталів і ресурсів, поширення і зміцнення відносин підкупу-продажності в публічній та приватній сферах, формування владно-кланових та корпоративних злочинних співтовариств організованого типу [10, с. 175].

Тіньові та злочинні фінансові оборудки у поєднанні з ручним керуванням правоохоронною та судовою системою стали прибутковим видом бізнесу та способом життя для власників і керівників багатьох суб'єктів господарювання, що позначилося на економіці держави, а отже, на соціальній сфері та призвело до крайнього ступеня соціального напруження і кризового стану суспільних інститутів. Криміналізація торкнулася майже всіх галузей економіки: банківського сектору, бюджетної сфери, паливно-енергетичного комплексу, будівництва, земельних відносин, а корупція стала сполучною ланкою між ними та владою.

Євроінтеграційний курс держави, економічні реформи та фінансова підтримка міжнародних організацій, що спрямовані на виведення економіки держави з кризового стану та поліпшення інвестиційного клімату, можуть бути знівельовані за відсутності стабільного державного інституційного механізму протидії криміналізації економіки, тому питання попередження та профілактики економічної злочинності є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З переходом від адміністративно-командної до ринкової економіки та активізацією кримінальних процесів у сфері економіки проблематика протидії економічній злочинності опинилась у фокусі дослідження комплексу наук та дослідницьких робіт науковців у рамках кримінології, криміналістики, кримінального права, економіки, державного управління тощо. Найбільш вагомими дослідженнями з цієї тематики є праці А. М. Бойка, А. Ф. Волобуєва, Н. О. Гуторової, В. М. Дрьоміна, О. Г. Кальмана, І. В. Маслія, П. І. Орлова, М. Поповича, Є. Л. Стрельцова та ін.

Метою статті є дослідження сучасного стану та проблем у сфері профілактики економічної злочинності як важливого напрямку діяльності правоохоронних органів, що протидіють цьому виду злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний рівень економічної злочинності становить небезпеку не лише національним інтересам окремих держав, а й пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку вона утворює для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною ситуацією, що знаходяться у стані економічної і політичної трансформації, до яких також належить Україна.

Ефективність протидії злочинності безпосередньо залежить від отримання повної та достовірної інформації щодо кількісних і якісних показників певного виду злочинів та визначення тенденцій розвитку досліджуваного феномена. Однією з проблем протидії економічній злочинності в Україні вбачається наявність значних складностей у визначенні її кількісних і якісних показників. З одного боку, це пов'язано із внесенням значних змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за економічні злочини, з іншого – з відсутністю єдиної статистичної звітності щодо вчинених економічних злочинів. Окрім того, під час аналізу статистичної інформації й тенденцій поширення економічних злочинів необхідно враховувати той факт, що до офіційної статистики не входять дані окупованих територій [2, с. 175].

Аналіз офіційної статистики дає змогу дійти висновку, що загалом на економічні злочини припадає лише 6% у структурі всієї злочинності в Україні. Водночас їм все ще притаманний високий рівень латентності, який за різними підрахунками сягає 80–90%. На сьогодні економічній злочинності в Україні протидіють правоохоронні органи: Департамент контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки Служби безпеки України; Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України; податкова міліція; слідчі органи прокуратури.

На рис. 1 представлено кількість зареєстрованих правоохоронними органами кримінальних порушень у господарській сфері. Згідно з даними Генеральної прокуратури України, динаміка злочинів у сфері господарської діяльності має такий вигляд: 2008 р. – 8640, 2009 р. – 8167, 2010 р. – 8601, 2011 р. – 10246,

2013 р. – 11104, 2014 р. – 8418, 2015 р. – 7628, 2016 р. – 6940, 2017 р. – 6297, 2018 р. – 6334, 2019 р. – 5947 [2; 5].

Якщо дослідити стан боротьби з економічною злочинністю в Україні за останні роки, викривається її доволі однобока спрямованість. У табл. 1 визначено кількість зареєстрованих кримінальних проваджень згідно з даними офіційної статистики.

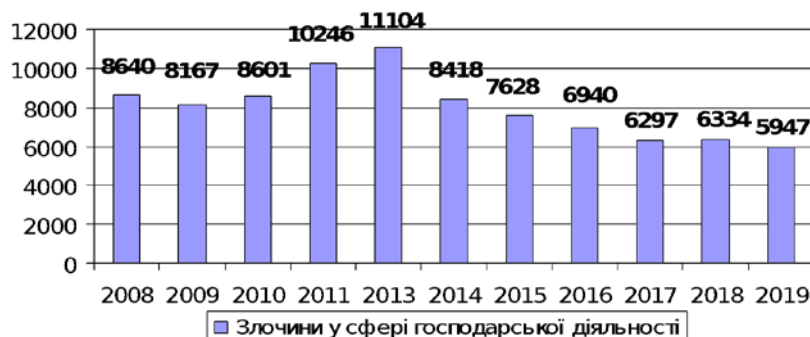

Рис 1. Динаміка злочинів у сфері господарської діяльності за 2008–2019 рр. [1; 3]

Отже, фахівці зазначають, що зменшення кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності свідчить про значне зниження активності служб у виявленні економічних злочинів, при чому у 2016–2019 рр. майже 75% всіх розпочатих кримінальних проваджень щодо даних злочинів були порушені лише за 6 статтями з 34-х, передбачених у відповідному розділі ККУ: ст. 199 КК (18 %), ст. 213 КК (15 %), ст. 209 КК (15 %), ст. 205 КК (9 %), ст. 204 КК (9 %) і ст. 203-2 КК (9 %) [2, с.174].

Таблиця 1

Динаміка зареєстрованих кримінальних проваджень правоохоронними органами за 2013–2019 рр. [3]

Показники	РОКИ						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, ст.199 ККУ	1233	709	860	1316	1022	915	859
Зайняття гральним бізнесом, ст.203-2	1248	1084	735	964	469	301	764
Фіктивне підприємництво, ст.205	891	858	885	681	784	715	248
Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ст.209	291	296	221	159	243	242	283
Нецільове використання бюджетних коштів, ст.210	48	34	24	15	21	18	23
Ухилення від сплати податків та зборів, ст.212	3069	1899	1748	1203	1009	1099	852
Шахрайство з фінансовими ресурсами, ст.222	327	345	129	62	61	58	76
Незаконна приватизація державного комунального майна, ст.233	26	45	28	8	26	17	22
Усього кримінальних правопорушень	11104	8418	7628	6940	6297	6334	5947

Згідно з оцінкою даних 2019 р. основні місця серед предикатних злочинів займають злочини, пов'язані з привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, незаконні дії з документами, фіктивне підприємництво та шахрайство (рис. 2).

Рис. 2. Структура предикативних злочинів у кримінальних провадженнях за 2019 рік [4]

Ці злочини мають корупційні ознаки. Економічна злочинність на корупційній основі реально загрожує національній безпеці України, впливає практично на всі сфери суспільного життя – соціальну, правову, політичну. Корупція є передумовою і наслідком функціонування тіньової економіки держави, а суб'єкти корупційних діянь – одні з основних споживачів послуг з відмивання коштів, і водночас – неодмінні учасники більшості схем їхнього «відмивання». Саме тому без радикального зниження рівня корупції заходи щодо детінізації національної економіки, запобігання та протидії організованій злочинності не дадуть очікуваного ефекту. Спроби побороти корупцію лише за допомогою вибіркового покарання за корупційні діяння не будуть ефективними, оскільки залишаються глибинні чинники цих соціальних поведінкових деструкцій.

Як і в попередніх роках, триває негативна тенденція щодо результативності розслідування та передачі до суду правоохоронними органами кримінальних проваджень з корупції, у тому числі за участю державних службовців, співробітників контрольних та наглядових органів, суддів, працівників митної та податкової служб, працівників самих правоохоронних органів тощо.

За даними звітів правоохоронних органів про стан протидії корупції протягом 2017–2019 рр. вони розпочали розслідування 8361 кримінальних проваджень за корупційними злочинами. За результатами значених розслідувань до суду направлено 6016 КП з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру щодо 7029 осіб. Правоохоронні органи установили збитки за вчинення корупційних злочинів протягом останніх років на суму 26 404,8 млн грн, з яких лише 4% (1065,5 млн грн) було відшкодовано [6].

В умовах сьогодення сучасна економічна злочинність, крім традиційних економічних злочинів, охоплює відносно нові «сучасні» види, такі як кіберзлочинність та гральний бізнес. Незаконна діяльність грального бізнесу – один з небезпечних злочинів у сфері господарської діяльності. Ще у 2009 р. ВРУ ухвалила Закон «Про заборону грального бізнесу в Україні». Незважаючи на правову заборону, гральні заклади все ще функціонують, у тому числі нелегально під виглядом Інтернет-кафе та покерних клубів. Гральний бізнес є консервативним видом підприємницької діяльності, де сформувалися та діють суворі правила, яких дотримуються гральні заклади усього світу. Якщо порівнювати гральний бізнес з іншими видами підприємницької діяльності, а також враховувати дію заборони на такий її вид, вражає статистика: нині загальний обсяг ринку становить приблизно 2 млрд грн на рік, а обсяг прийнятих платежів на лотереї збільшився на 250%.

Згідно з даними рис. 3 вчинення злочинів, що пов'язані з діяльністю грального бізнесу, протягом 2016–2018 р. має тенденцію до зниження. Це насамперед пов'язано з тим, що на фоні відсутності чіткого законодавства під вивіскою лотерей почали працювати зали ігрових автоматів, інтернет-казино, букмекерські контори.

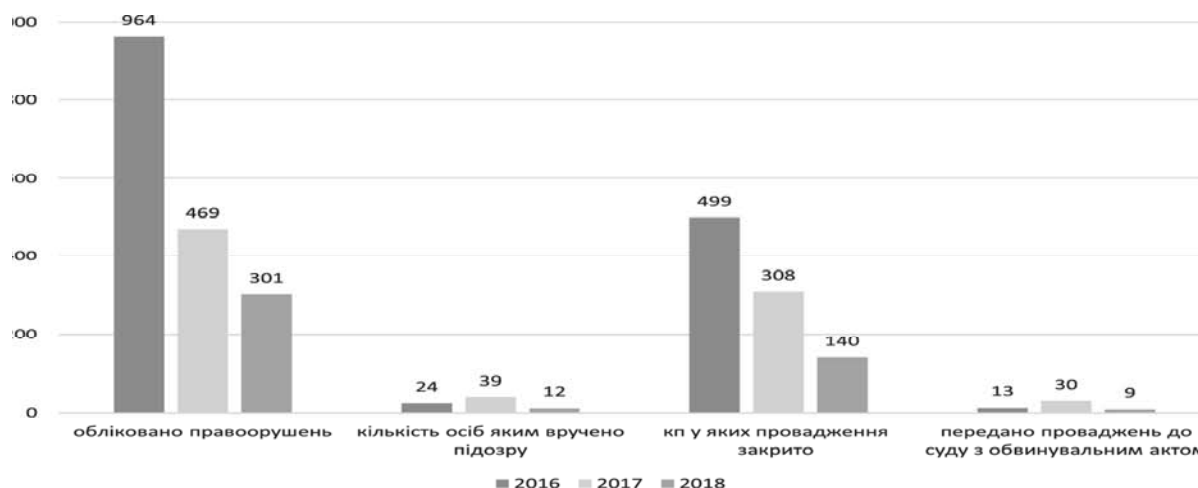

Рис. 3. Діяльність правоохоронних органів щодо виявлення правопорушень, пов'язаних із гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України) [5]

Згідно із законом, до суб'єктів господарювання, які організують і проводять на території України азартні ігри, застосовуються фінансові санкції відповідно до ст. 203-2 КК України від 10 до 40 тисяч НМДГ, а прибуток від проведення такої азартної гри підлягає перерахуванню до державного бюджету України [7].

Сучасна економічна злочинність характеризується зростанням таких сучасних злочинів, як кіберзлочинність. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, що почали впроваджуватися в усі сфери життєдіяльності людей, та використання сучасних персональних комп'ютерів, інформаційно-обчислювальних мереж створює ідеальні умови для реалізації принципово нових схем і методів злочинної діяльності. Нині найбільш поширеними типами кіберзлочинності є такі: камкординг; кардшаринг; фальшиві інтернет-аукціони; розсилка листів (спам); азартні онлайн-ігри (зі вкладом грошей); створення вірусів; крадіжка персональних даних та особистої інформації.

Так, за інформацією Департаменту кіберполіції, протягом 2018 р. попереджено поширення 4 масових кібератак на території України. У 2017 р. було здійснено кібероперації проти України, основними з яких такі: «BugDrop»; «WannaCry» (відома як «WannaCwt»); «NotPetya» (відома також як «Petya.A», «Petya»). Триває боротьба з інтернет-піратством – протягом 2018 р. припинено діяльність понад 40 піратських сайтів. У межах міжнародної співпраці викрито 8 транснаціональних хакерських угруповань та взято участь у понад 30 міжнародних операціях [8].

Крім того, Україна опинилась серед світових лідерів ринку віртуальних валют, зокрема за показником капіталу, інвестованого в криптовалюти у відношенні до ВВП. Необхідно зауважити, що доволі складно визначити обсяг операцій з віртуальними активами як у глобальному масштабі, так і в Україні, зважаючи на відсутність офіційних даних. Точну кількість користувачів віртуальних активів також визначити неможливо, проте відповідно до даних окремих досліджень ще в 2017 р. Україна входила десятку країн світу за кількістю користувачів віртуальних валют [2, с. 176].

Серед економічних факторів зростання аналізованого виду злочинності найбільш вагоме місце посідає низький рівень доходів населення в країні, що безпосередньо впливає на формування корисливої мотивації та зубожіння населення. Недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин, лібералізація цін, різноманітні маніпуляції з процентними ставками на кредити, ставками оподаткування, значна бюрократизація процесів державних закупівель створили підґрунтя для зростання як економічної злочинності, так і тіньової економіки [9, с.105].

Також, політичні й правові фактори є одними із провідних криміногенних детермінант економічної злочинності в Україні. Вони пов'язуються зі здійсненням незваженої державної політики у сфері економіки, гальмуванням економічних реформ, недосконалістю правової бази протидії економічній злочинності та значними недоліками в регулюванні економічних відносин, зокрема наявністю прогалів і колізій окремих його положень.

Відсутність чітких орієнтирів і наявність суттєвих перекосів у державній економічній політиці розкривають значні можливості для здійснення кримінального лобізму у вказаній сфері. Суттєвою проблемою у зазначеному аспекті також є значні недоліки у механізмі реалізації нормативно-правових актів, що

регулюють відносини у сфері господарської та правоохоронної діяльності. У законодавчому забезпеченні протидії злочинності у сфері економіки є певні прогалини, а саме: відсутність ухвалення законів України «Про профілактику злочинів» і «Про боротьбу з економічною злочинністю» й загалом Державної комплексної програми профілактики правопорушень, а також належного фінансування виконання вже наявних державних програм, планів і заходів.

Висновки. Отже, аналіз поточних кількісних і якісних показників економічної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки засвідчують наявність негативних тенденцій у поширенні економічних злочинів в Україні. Значні прогалини в регулюванні економічних відносин, неефективність контролю за сферою державних закупівель, лобіювання інтересів конкретних виробників, низька ефективність антикорупційних заходів держави і відсутність комплексної нормативно-правової бази протидії економічній злочинності призводять до неефективності антикриміногенних заходів у вказаній сфері.

З огляду на це вважаємо, що окреслені тенденції економічної злочинності мають бути враховані під час розробки комплексної стратегії щодо попередження та профілактики цього виду злочинності як важливого інструменту забезпечення економічної безпеки держави та поліпшення добробуту її громадян.

Список використаних джерел

1. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с.
2. Дунас М. О. Організація діяльності правоохоронних органів у протидії злочинам у сфері господарської діяльності, що вчиняються службовими особами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 174–176.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-червень 2016–2019 рр. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/.html?dir_id=113653&libid=100820 (дата звернення: 01.12.2019).
4. Звіт ГПУ про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями, форма № 1-ОЗ (місячна). URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst_2011.html?dir_id=112759&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 03.12.2020).
5. Звіт Голови Національної поліції України С. Князева про результати роботи відомства за 2018 рік: Національна поліція України. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/Zvit_NPU_2018.pdf (дата звернення: 20.11.2020).
6. Звіт про стан корупції: Форма № 1-КОР: Наказ ГПУ, МВС, СБУ, ДФС, Міністерства оборони, ДСА від 22.04.2013 р. №52/394/172/71/268/60. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (дата звернення: 05.12.2020).
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.12.2020).
8. Національна поліція України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/narkozlochyni/zaminulij-rik-pidrozhdiliprotidiji> (дата звернення: 24.10.2020).
9. Кузьмін Р. Р. Запобігання злочинам у сфері господарської діяльності : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ., 2012. 408 с.
10. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 420 с.

References

1. Boiko, A. (2008) *Determinatsiia ekonomichnoi zlochynnosti v Ukraini v umovakh perekhodu do rynkovoï ekonomiky (teoretyko-kryminolohichne doslidzhennia) [Determination of economic crime in Ukraine in the transition to a market economy (theoretical and criminological research): monohrafiia*. Lviv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Dunas, M.O. (2019). *Orhanizatsiia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u protydii zlochynam u sferi hospodarskoi diialnosti, shcho vchyniautsia sluzhbovymy osobamy [Orhanizatsiia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u protydii zlochynam u sferi hospodarskoi diialnosti, shcho vchyniautsia sluzhbovymy osobamy]*. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnaln – Legal scientific electronic journal, 1*, 174-176 [in Ukrainian].

3. *Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-cherven 2016-2019 rr. [The only report on criminal offenses of January-June, 2016-2019].* Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/.html?dir_id=113653&libid=100820 [in Ukrainian].
4. *Zvit HPU pro rezultaty borotby z orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy, forma №1-OZ (misiachna)[GPU report on the results of the fight against organized groups and criminal organizations, form №1-OZ (monthly)].* Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112759&libid=100820&c=edit&_c=fo [in Ukrainian].
5. *Zvit Holovy Natsionalnoi politsii Ukrainy S. Kniazieva pro rezultaty roboty vidomstva za 2018 rik: Natsionalna politsiia Ukrainy [Report of the Head of the National Police of Ukraine S. Knyazev on the results of the work of the department, 2018: National Police of Ukraine].* Retrieved from https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/Zvit_NPU_2018.pdf [in Ukrainian].
6. *Zvit pro stan koruptsii: Forma № 1-KOR: Nakaz HPU, MVS, SBU, DFS, Ministerstva oborony, DSA vid 22.04.2013 r. №52/394/172/71/268/60. [Report on the state of corruption: Form № 1-KOR, 2016-2018]: Order of the GPU, MIA, SBU, SFS, Ministry of Defense, SJA of April 22, 2013].* Retrieved from https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm [in Ukrainian].
7. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001 №2341-III]:* Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
8. *Natsionalna politsiia Ukrainy [National Police of Ukraine.]:* Retrieved from <https://www.npu.gov.ua/news/narkozlochiny/zaminulij-rik-pidrozdili-protidiji>. [in Ukrainian].
9. Kuzmin, R. (2012). *Zapobihannia zlochynam u sferi hospodarskoi diialnosti: monohrafiia. [Prevention of crimes in the sphere of economic activity].* Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. [in Ukrainian].
10. Kovalenko, V. (2004). *Profilaktyka ekonomichnoi zlochynnosti v Ukraini: kontseptualni zasady, orhanizatsiino-pravovi osnovy, problemy upravlinnia: monohrafiia [Prevention of economic crime in Ukraine: conceptual principles, organizational and legal bases, management problems.].* Harkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020.